

alleen in de linker en bij 655 personen in beide longen. Het komt Ref. voor, dat indien deze obsoleete tuberkels het gevolg waren der toevallige inademing van tuberkel-bacillen, men zou mogen verwachten, dat het aantal gevallen, waar slechts één long tuberkels vertoonde, veel grooter was.

FOKKER.

BOEKAANKONDIGING.

W. STOEDER, *Geschiedenis der Pharmacie in Nederland*, Amsterdam 1891.

Meer dan een halve eeuw geleden leerde de bekende geschiedschrijver J. BOSSCHA der vaderlandsche jeugd, dat „de geschiedenis „is de aaneengeschakelde voorstelling van merkwaardige gebeurtenissen, naar waarheid en zonder verdichte invlechtsels voorgedragen „enz.”.

Alhoewel het nu geen der zake kundige zal invallen om deze definitie, zonder meer, thans nog te huldigen, haar als voldoende te beschouwen (men raadplege daaromtrent slechts GUNNING's rede: Over BOERHAAVE als scheikundige; of de inaugureele redevoeringen van de H.H. BLOK en ROGGE), wensch ik haar te gebruiken als uitgangspunt voor eenige beschouwingen over bovenstaand boekwerk.

Het is dus volgens BOSSCHA niet voldoende, wanneer men geschiedenis schrijft, om merkwaardige gebeurtenissen mede te deelen, ze moeten aaneengeschakeld worden voorgedragen, d. w. z., het verband, dat er tusschen die gebeurtenissen onderling bestaat moet worden aangetoond door den schrijver, die bovendien moet doen zien, welken indruk die gebeurtenissen op hem gemaakt hebben, hoe hij ze opvat; daartoe moet hij zijn lezers een kijkje geven in zijn eigen ik, hen kennis laten maken met zijn individualiteit.

Ware dit zoo niet, dan zou de geschiedenis van een zelfde tijdvak, van een zelfde wetenschap door verschillende personen geschreven, behalve wat de vorm betreft, steeds tot hetzelfde eindresultaat moeten leiden, en dit is niet het geval. Een enkel voorbeeld om dit te bewijzen.

In 1853 publiceerde de Med. Doct. A. PHILLIPPE te Parijs zijn *Histoire des Apothicaires*, en leverde een boek, dat van het begin tot het einde boeit, tintelt van geest en humor, (men leze bijv. de beide hoofdstukken over de lavementspuit, of dat, over het praktizeeren der apothekers), een boek, dat ons een helder inzicht geeft in de ontwikkeling der Pharmacie over de geheele wereld, altijd in een vorm zooals alleen een Franschman dit verstaat: utile cum dulci.

Twintig jaren later leverde de Russische pharmaceut C. FREDERKING

te Riga, zeker een geloovig zoon der Orthodox-Grieksche kerk, zijn *Grundzüge der Geschichte der Pharmacie*, in wier voorrede reeds de staf gebroken wordt over PHILLIPPE's arbeid („Obgleich dieses Werk „viel des Interessanten bietet, so enthält es dazwischen auch viel „Lächerliches, ich möchte sagen — Unwürdiges, sodass dadurch so „wohl der Arzt, wie der Laie, abgeschreckt werden, oder sich nur „für das, die Apotheker lächerlich machende interessirte”), een boek, dat niemand ter hand moet nemen, dan met de ernstige bedoeling, om zich door studie op de hoogte te brengen van de ontwikkeling der Pharmacie en van de levensbijzonderheden van haar coryphaeën: taai als een preek van SMIJTEGELT.

Hoe hemelsbreed deze vruchten van den arbeid van twee verdienstelijke, wetenschappelijke mannen nu ook mogen uiteenloopen, in beide worden de zaken steeds in haar onderling verband beschouwd, er wordt duidelijk naar gestreefd om het hoofddoel der geschiedenis, „verklaring van het tegenwoordige door aan te toonen hoe het ge- „worden is” (zooals BLOK het uitdrukt) te bereiken.

Kan ditzelfde ook van STOEDER's arbeid gezegd worden? Ik wil trachten die vraag te beantwoorden.

Na een inleiding, waarin meer buitenlanders dan Nederlanders worden besproken, en die daardoor onnoodig gerekt is, wordt het eerste tijdvak (waarin STOEDER zijn onderwerp verdeeld heeft) 1320—1636 behandeld. Wij vinden, in 88 daaraan gewijde bladzijden, een zuiver chronologische lijst van feiten, die op de pharmacie betrekking hebben: namen van apothekers en plaatsen waar zij gevestigd waren, enkele opmerkingen omtrent hun maatschappelijken toestand en vele blz. (30—35, 44—66, 67—74) woordelijk overgenomen Keuren en Ordonnantien, die het lezen onaangenaam maken, en veel beter als bijlagen geplaatst waren geweest. Voorts inhoudsopgaven van eenige boeken als L'OBEL's *Leydsman*, CORDUS' *Dispensatorium*, de *Pharmacopoea Amstelredamensis*, en de Keur waarbij deze verplichtend werd gesteld, allen evenzeer woordelijk overgenomen.

De beschrijving van het tweede tijdvak (1636—1798), dat dus aanvangt met de invoering van de eerste eigen pharmacopoea hier te lande, is andermaal zuiver chronologisch ingericht. Zij bestaat grotendeels uit dozijnen bladzijden vullende, Keuren en Ordonnantien, titels en inhoudsopgaven van pharmacopeeën en pharmaceutische boeken, allen, evenals een naamlijst van apothekers en prijslijsten van medicamenten, woordelijk afgedrukt, doch bevat ook nu en dan een goed geslaagde beschrijving van den toestand waarin zich de Pharmacie bevond en hoe zich deze tot een beteren heeft ontwikkeld. Ik noem als zoodanig de schildering van den toestand in Haarlem en Amsterdam (blz. 140—164), in den Haag (blz. 247—251), in Gouda e. a. pl. (blz. 294—310).

Het bevreemdt mij evenwel, dat STOEDER, als hij spreekt over den „arbeid op het gebied der natuurwetenschap en der pharmacie” op

het laatst der 17de eeuw, VAN LEEUWENHOECK, SWAMMERDAM en CHR. HUYGENS vermeldt, wier verdiensten ten opzichte van de pharmacie mij tamelijk microscopisch voorkomen, terwijl hij geen woord zegt over den bekenden Leidschen Hoogleraar PAULUS HERMANN, van wien SURINGAR ons o. a. mededeelt, dat hij met zijn theoretische lessen over *Materies Medica* grooten opgang maakte;

dat STOEDER zich met enkele regels afmaakt van CAREL DE MAETS en JACOB LE MORT, omtrent wie hij bij denzelfden Schrijver zeer belangrijke, uitvoerige bijzonderheden aangeteekend had kunnen vinden;

dat STOEDER, na, bij de vermelding van DE HEIDE's *Nieuw Ligt* of van SCHRÖDER's *Pharmacopoe* en later van de *Pharmacopoea Hagana*, den cortex Peruvianus ter sprake gebracht te hebben, ten slotte daaromtrent niets anders zegt, dan „zoover kon nagegaan worden, „werd de kina hier te lande eerst omstreeks 1680 meer algemeen als „geneesmiddel gebruikt”. Mij dunkt hier behoorde, zij het dan ook met enkele woorden, den strijd, over het al of niet gevaarlijke van kina-gebruik, tusschen CHIFFLET (1653) en PLEMP (1655) ter eenre en FABER en ROL. STURM (1659) ter andere zijde gevoerd, behandeld te zijn, want daaruit blijkt, dat reeds in dien tijd de kina hier te lande herhaaldelijk als geneesmiddel is aangewend;

dat STOEDER, voordat hij van de, in 1747 ontstane, gespannen verhouding tusschen de doctoren en apothekers in den Haag gewaagde, geen melding heeft gemaakt van den vinnigen pennestrijd tusschen Dr. SCHOON en zijn, zelf apotheek houdenden en der apothekers partij kiezenden, collega EYBEN, die in 1696 aanleiding gaf tot de uitgave van een serie vlugschriften, waarvan het eerste o. a. ten titel voert: *Den Apotheker in het Hemd, of de wederspannige knecht tegen zijn meester*;

dat STOEDER, de pharmacie in den Haag besprekende, bijna geen woord zegt aangaande de Confrerye van Sint-Lucas-medecijn of het Collegium Pharmaceuticum aldaar, waaromtrent (evenals over SCHOON en EYBEN) Dr. R. KRUL in zijn *Haagsche Doctoren, Chirurgen en Apothekers* zulke kostelijke, der vermelding overwaardige bijzonderheden heeft gepubliceerd.

Het bevreemdt mij voorts, dat wanneer STOEDER zes blz. heeft gewijd aan den apotheker SEBA, wiens grootste verdienste was, dat hij zich een kostbaar kabinet naturaliën had kunnen verwerven en dit later tegen hoogen prijs had weten van de hand te zetten, er nog geen twee blz. overschieten voor BOERHAAVE, den „Schepper der „nieuwere Chemie”, zooals GUNNING hem zoo terecht noemt, den onsterfelijken Schrijver van den *Libellus de Materie Medica* en den *Tractatus de viribus Medicamentorum*, geschriften wier titels niet eens genoemd worden.

Het verwondert mij eindelijk, dat STOEDER als schets van den „toestand der vaderlandsche pharmacie op het einde der 18de eeuw” zijn lezers niets anders geeft, dan één enkele bladzijde, woordelijk

overgedrukt uit de bekroonde prijsvraag van SCHONCK en KASTELIJN.

Het derde hoofdstuk behandelt het tijdvak van 1798—1867, van de oprichting der Commissiën van geneesk. Toevoorzicht tot aan de invoering van de Ed. altera onzer Pharmacopoea.

Jammer genoeg heeft ook hier de Schrijver weder de zuiver chronologische volgorde in acht genomen en daardoor veel nadeel gedaan aan de inderdaad verdienstelijke bewerking van dit hoofdstuk. Tusschen een uitstekende voorstelling van de geschiedenis der pharmacie tijdens de revolutie, den Franschen tijd en onder onze Koningen, van de regeerings-maatregelen achtereenvolgens ten haren opzichte genomen en van de wetenschappelijke werkzaamheid van haar beoefenaren, telkens het verslag eener vergadering van de Maatschappij tot bevordering der Pharmacie te ontmoeten, bederft den indruk van het geheel. Wanneer de Schrijver, na de oprichting dier Maatschappij in 1842 en haar causale momenten beschreven te hebben, haar werkzaamheid meer en bloc had behandeld en haren invloed had uiteengezet, dan zou dit geheele hoofdstuk, waarin ten slotte een waardige hulde wordt gebracht, aan de nagedachtenis der meest verdienstelijke mannen, op pharmaceutisch gebied, van den lateren tijd, inderdaad aanspraak kunnen maken op den lof eener voortreffelijke bewerking.

Kan nu, al het bovenstaande in aanmerking genomen, van STOEDER's werk gezegd worden, dat het beantwoordt aan de eischen, die men thans aan een geschiedkundig werk moet stellen? Ik kan daarop geen toestemmend antwoord geven. STOEDER gaf niet wat hij op den titel belooft. Hij verzamelde met grooten ijver en ten koste van veel arbeids „Documente zur Geschichte der Pharmacie” (zooals FLÜCKIGER die, op het gebied van prijsbepalingen der medicamenten, in 1876 uitgaf), doch hij verwerkte ze niet behoorlijk. Hij gaf ze meest zooals hij ze gevonden had, zooals ieder ander dit ook had kunnen doén, zonder verband, maar vooral zonder critiek en toonde slechts nu en dan al zijn materiëel met een voldoende ruimen blik te overzien, om daaruit een beeld te scheppen, van de wijze waarop de tegenwoordige pharmacie (wel te onderscheiden van de pharmaceutische wetenschap) gevormd, ontstaan is uit vroegere toestanden.

Heeft STOEDER dan geen verdienstelijk werk verricht? Ja stellig deed hij dit; hij heeft de bronnen opgespoord en aangegeven niet alleen, hij heeft ze in al haar volheid en rijkdom voor ons open gelegd, en daardoor den weg gebaad voor ieder die, belangstellende in de vaderlandsche pharmacie, haar nader wenscht te bestudeeren en te leeren kennen. Wij zijn hem daarvoor dankbaar, doch niet volstaan. Wij hadden meer van hem verwacht, en terecht, het laatste hoofdstuk van zijn boek bewijst het; hij had meer kunnen geven dan hij deed, hij had dus meer moeten geven.

29 Augustus 1891.

C. E. DANIELS.